

Vaderland

Fernando Aramburu

Vaderland

Vertaald uit het Spaans
door Hendrik Hutter

De vertaler ontving voor deze vertaling een
projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Eerste druk 2018
Elfde druk 2022

Oorspronkelijke titel *Patria*. Tusquets Editores, S.A., Barcelona

© Fernando Aramburu 2016

© Nederlandse vertaling Hendrik Hutter /

Uitgeverij Wereldbibliotheek 2018

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Maartje Vermeer

Foto omslag © 2022 HBO Nordic A.B. All rights reserved

Foto auteur © Iván Giménez / Tusquets Editores 2017

NUR 302

ISBN 978 90 284 5276 3

www.wereldbibliotheek.nl

Hakken op het parket

Daar gaat ze, arm kind, om zich door hem te laten breken. Zoals een golf breekt op de rotsen. Een beetje schuim en dat was het weer. Hij doet niet eens de deur voor haar open. Heeft ze dat dan niet door? Gedwee, zo vreselijk gedwee.

En waarom die schoenen met hoge hakken en die rooie lippen, terwijl ze al vijfenveertig is? Ach meisje, waarom gedraag je je toch als een tiener, met jouw klasse, jouw baan en jouw opleiding? Als haar *aita** nog had geleefd...

Toen ze instapte, richtte Nerea haar blik op het raam, want ze nam aan dat haar moeder zoals gewoonlijk vanachter de vitrage naar haar stond te kijken. En ook al kon ze dat vanaf de straat niet zien, Bittori stond inderdaad naar haar te kijken, bedroefd en met gefronste wenkbrauwen, en ze praatte in zichzelf en fluisterde daar gaat dat arme kind, als aanhangsel van die ijdeltuit, in wie het nog nooit is opgekomen om iemand anders gelukkig te maken. Begrijpt hij dan niet dat een vrouw die haar man na twaalf jaar huwelijk probeert te verleiden, wel erg wanhopig moet zijn? Eigenlijk is het maar beter dat ze nooit kinderen hebben gekregen.

Nerea zwaaide even voor ze in de taxi ging zitten. Haar moeder, verborgen achter de vitrage op de derde verdieping, wendde haar blik af. Boven de daken zag je een brede strook zee, de vuurtoren op het eiland Santa Clara en ijle wolken in de verte. De weermevrouw had zon voorspeld. En zij, ai, wat word ik toch oud, keek opnieuw naar de straat, waar de taxi al uit het zicht was verdwenen.

Daarna zocht ze voorbij de daken, voorbij het eiland en de blauwe streep van de horizon en voorbij de wolken in de verte en nog verder, in het voorgoed verloren verleden, naar beelden van het huwelijk van haar dochter. En ze zag haar wederom in de Kathedraal van de Goede Herder,

* Zie woordenlijst op pagina 571

in het wit, met haar bosje bloemen en haar buitensporige geluk, zo slank, zo stralend, zo knap, en terwijl ze bij de uitgang naar haar keek, kreeg ze een bang voorgevoel. 's Avonds, toen ze weer alleen thuis was, stond ze op het punt om bij de foto van Txato te gaan zitten en hem te vertellen over haar angst, maar ze had hoofdpijn, en bovendien werd Txato, die die bijnaam dankte aan zijn stompe neus, stevast sentimenteel als de familie ter sprake kwam, helemaal als het zijn dochter betrof. De tranen vloeiden altijd zo makkelijk bij die man, al weet ik heus wel dat foto's niet huilen.

De hoge hakken waren bedoeld om de begeerte van Quique op te wekken, en dan heb ik het niet over zijn eetlust. Tik tik tik, het geluid dat niet lang daarvoor te horen was geweest. Ik hoop niet dat ze allemaal putjes in het parket maakt. Voor de lieve vrede zei ze er niets van. Ze bleven maar even en waren langsgesproken om gedag te zeggen. En wat hem betreft, om negen uur 's ochtends rook zijn adem al naar whisky of naar een van die drankjes die hij aan de man brengt.

'Ama, weet je zeker dat je het wel alleen redt?'

'Waarom gaan jullie niet met de bus naar het vliegveld? De taxi van hier naar Bilbao kost jullie een vermogen.'

Hij: 'Maak je daar maar geen zorgen over.' De koffers, het ongemak, en voordat je er bent, wierp hij tegen.

'Ja, maar jullie hebben toch tijd genoeg?'

'Ama, niet aandringen. We hebben besloten om met de taxi te gaan. Dat is veel prettiger.'

Quique begon ongeduldig te worden. 'Dat is de enige manier die prettig is.' Hij zei dat hij op straat een sigaret ging roken, terwijl jullie met elkaar praten. Die vent had een sterk luchtje op. Maar zijn adem ruikt naar drank, en het is pas negen uur 's ochtends. Hij zei gedag en keek ondertussen naar zichzelf in de spiegel van het halletje. IJdeltuit. En vervolgens – autoritair? vriendelijk maar kortaf? – tegen Nerea: 'Schiet een beetje op.'

Vijf minuten, beloofde ze hem. Het werden er vijftien. Eenmaal alleen, tegen haar moeder: dat die reis naar Londen veel voor haar betekende.

'Ik kan me maar moeilijk voorstellen dat je iets te zoeken hebt bij die gesprekken van je man met zijn klanten. Of ben je soms, zonder mij iets te vertellen, voor zijn bedrijf gaan werken?'

'In Londen ga ik een serieuze poging doen om ons huwelijk te redden.'

'Opnieuw?'

'Dit wordt mijn laatste poging.'

‘En wat is ditmaal je tactiek? Bij hem in de buurt blijven zodat hij je niet bedriegt met de eerste de beste vrouw die hij tegenkomt?’

‘*Ama*, alsjeblieft. Maak het niet nog moeilijker voor me.’

‘Je ziet er echt goed uit. Ben je van kapper veranderd?’

‘Ik ga nog steeds naar dezelfde.’

Nerea ging opeens zachter praten. Bij het eerste gefluister keek haar moeder achter zich naar de voordeur, alsof ze bang was dat ze werden afgeluisterd. Nee, niets, dat ze het plan om te adopteren hadden laten varen. Terwijl ze het er zo vaak over hadden gehad. Of het een Chinees, Russisch of zwart kindje zou worden. Een meisje of een jongetje. Nerea had de hoop nog niet opgegeven, maar Quique was teruggekrabbeld. Hij wil een kind dat van hem is, vlees van zijn vlees. Bittori: ‘Gaat hij nu ineens Bijbelse taal bezigen?’

‘Hij denkt dat hij een moderne man is, maar ondertussen is hij traditioneler dan rijstebrij.’

Nerea had op eigen houtje informatie ingewonnen over de adoptieprocedure, en ja, ze voldeden aan alle voorwaarden. Geld was geen probleem. Ze was bereid om naar het andere eind van de wereld te reizen om eindelijk moeder te worden, ook al had ze het kind niet zelf gebaard. Maar Quique had het gesprek afgekap. Nee, nee en nog eens nee.

‘Een beetje ongevoelig, die jongen, vind je niet?’

‘Hij wil een klein mannetje dat van hem is, dat op hem lijkt, dat ooit bij Real Sociedad gaat spelen. Hij is geobsedeerd, *ama*. En hij zal het kind krijgen ook. Als die ergens zijn zinnen op zet! Ik weet niet met wie. Met een of andere vrouw die zich daarvoor leent. Vraag me niet hoe. Ik heb geen flauw idee. Hij zal een draagmoeder inhuren en betalen wat er betaald moet worden. En ik zou hem nog helpen ook om een gezonde vrouw te vinden.’

‘Je bent gek.’

‘Ik heb het hem nog niet verteld. In Londen zal zich de komende dagen wel een gelegenheid voordoen. Ik heb er goed over nagedacht. Ik heb het recht niet om van hem te verlangen dat hij ongelukkig is.’

Bij de voordeur drukten ze hun wangen lichtjes tegen elkaar. Bittori: dat ze zich wel alleen zou redden en goede reis. Terwijl ze op de overloop op de lift wachtte, zei Nerea iets over pech, maar dat we niet moeten afzien van het geluk. Daarna raadde ze haar moeder aan de deurmat te vervangen.

Een zachte oktobermaand

Vóór de moord op Txato geloofde ze, maar nu doet ze dat niet meer. Terwijl ze in haar jeugd zo vroom was geweest en zelfs bijna het klooster was ingegaan. Zij en die vriendin uit het dorp, aan wie ze maar beter niet kon denken. Pas op het allerlaatste moment, met één voet in het novitiat, zagen ze van hun voornemen af. Maar nu lijken die wederopstanding van de doden en het eeuwige leven en de Schepper en de Heilige Geest haar allemaal pure verzinsels.

Ze ergerde zich blauw aan de woorden van de bisschop, die net deed alsof. Een zo belangrijk heerschap durfde ze echter niet de hand te weigeren. De zijne voelde plakkerig aan. Maar ze keek hem wel strak aan en maakte hem zwijgend duidelijk, met het vuur in haar ogen, dat ze niet meer geloofde. Toen ze Txato in zijn kist zag liggen, spatte haar geloof in God als een zeepbel uit elkaar. Dat voelde ze zelfs in haar lichaam.

Toch gaat ze af en toe naar de mis. Misschien de macht der gewoonte. Dan neemt ze plaats op een bankje achter in de kerk, kijkt naar de rugen en nekken van de aanwezigen en praat in zichzelf. Want thuis is ze veel alleen. Ze is niet iemand die naar het café gaat of naar eettentjes. En winkelen? Alleen als het echt nodig is. Na de moord op Txato was al haar ijdelheid in één klap verdwenen, ook een zeepbel? En omdat Nerea maar blijft zeggen dat ze anders elke dag hetzelfde draagt.

In plaats van winkelen gaat ze liever in de kerk zitten om haar stille atheïsme te praktiseren. Ze heeft zichzelf verboden godslasterlijk te zijn of de bijeengekomen parochianen te minachten. Ze kijkt naar de beelden en zegt/denkt: nee. Soms zegt/denkt ze dat en schudt ze afkeurend het hoofd.

Als er een mis wordt opgedragen, blijft ze wat langer. En dan spreekt ze in gedachten alles tegen wat de pastoor beweert. Laat ons bidden. Nee. Dit is het lichaam van Christus. Nee. En zo de hele tijd. Soms wordt ze door slaap overmand en knapt ze met de vereiste discretie een uiltje.

Ze verliet de kerk van de jezuïeten in de Calle Andía toen de hemel al donker was. Het was donderdag. De temperatuur was aangenaam. Aan het eind van de middag had ze gezien dat het lichtbord van een apotheek twintig graden aangaf. Verkeer, voorbijgangers, duiven. Ze zag een bekend gezicht. Zonder te aarzelen stak ze over. Door de bruuske verandering van richting werd ze gedwongen de Plaza de Guipúzcoa op te lopen. Ze begaf zich naar de andere kant van het plein over het pad langs de vijver en bleef even staan om naar de eendjes te kijken. Op die plek was ze al een hele tijd niet meer geweest. De laatste keer toen Nerea nog maar een kind was, als ze zich niet vergiste. Ze herinnerde zich dat er vroeger zwarte zwanen waren, maar nu waren die niet te zien. Bimbam. Het carillon van het provinciehuis dat haar uit haar overpeinzingen haalde.

Acht uur. Een lauw uur van de dag in een zachte oktobermaand. Op eens moest ze denken aan wat Nerea die ochtend had gezegd. Dat ze de deurmat moest vervangen? Nee, dat je niet moet afzien van het geluk. Pf, zo'n onbenullige opmerking waarmee ze oudere mensen proberen op te beuren. Bittori wilde best toegeven dat het een prachtige avond was. Maar voor vreugdesprongetjes had ze wel iets anders nodig. Zoals? Ach, weet ik veel. Dat er een machine wordt uitgevonden waarmee je de doden kunt opwekken en ik mijn man terugkrijg. Ze vroeg zich af of ze na al die jaren niet beter kon vergeten. Maar vergeten? Wat is dat?

De vochtige lucht rook naar wier, naar de zee. Het was absoluut niet koud, er stond geen wind en de hemel was helder. Meer dan genoeg reden, zei ze bij zichzelf, om lopend naar huis te gaan en te besparen op de bus. In de Calle Urbietta hoorde ze haar naam. Ze hoorde hem duidelijk, maar wilde niet omkijken. Ze ging zelfs harder lopen, maar tevergeefs. Iemand haalde haar met een paar haastige passen in.

'Bittori, Bittori.'

De stem klonk nu zo dichtbij dat ze niet kon blijven doen alsof.

'Heb je het gehoord? Ze zeggen dat ze ermee ophouden, dat ze geen aanslagen meer zullen plegen.'

Bittori moest denken aan de tijd dat diezelfde buurvrouw haar in het trappenhuis ontweek of zich op de hoek van de straat nat liet regenen met een boodschappentas tussen haar voeten om haar maar niet tegen te hoeven komen in de portiek.

Ze loog: 'Ja, dat heb ik ook net gehoord.'

'Wat een goed bericht, hè? Eindelijk zal er vrede zijn. Het werd tijd.'

'Ach, we zullen zien.'

‘Ik ben vooral blij voor mensen zoals jij die het zo zwaar te verduren hebben gehad. Ze moeten eens ophouden en jullie met rust laten.’

‘Ophouden waarmee?’

‘Ze moeten anderen geen pijn meer doen en geen mensen meer doodmaken om hun standpunten te verdedigen.’

Omdat Bittori zweeg en niet van zins leek het gesprek voort te zetten, deed de buurvrouw net of ze plotseling haast had. ‘Ik moet weer verder, ik heb mijn zoon mul beloofd voor het avondeten. Dat vindt hij zo lekker. Als je op weg naar huis bent, loop ik een stukje met je mee.’

‘Nee, ik heb hier in de buurt een afspraak.’

Dus stak ze over naar de andere stoep om de buurvrouw kwijt te raken en liep daarna een flinke poos doelloos rond in de omgeving. Want als die domme gans mij vlak na haar hoort thuiskomen terwijl ze de mul staat schoon te maken voor haar zoon, die ik altijd een sukkel en een idioot heb gevonden, zal ze uiteraard denken: aha, ze wilde gewoon niet met me praten. Bittori! Wat? Je vervalt weer in wrok, en ik heb je al zo vaak gezegd dat... Oké, oké, laat me met rust.

Later, toen ze weer naar huis liep, hield ze haar hand tegen de ruwe stam van een boom en zei bij zichzelf: dank je dat je zo menselijk bent. Vervolgens hield ze hem tegen de muur van een gebouw en herhaalde het zinnetje. En dat deed ze ook bij een prullenbak, een bankje en de paal van een stoplicht en bij ander straatmeubilair dat ze onderweg tegenkwam.

Het was donker in de portiek. Ze kwam in de verleiding om de lift te nemen. Voorzichtig. Het geluid kan me verraden. Ze trok haar schoenen uit en ging via de trap naar de derde verdieping. Ze fluisterde nog een laatste woord van dank: leuning, bedankt voor je menselijkheid. De sleutel stak ze zo voorzichtig mogelijk in het slot. Waarom vindt Nerea dat die mat weg moet? Ik begrijp dat kind gewoon niet, en ik geloof dat ik haar nooit heb begrepen.

Even later ging de telefoon. Ikatza lag te soezen op de bank, opgerold tot een zwarte haarbal. Zo bleef ze liggen terwijl ze met halfgeopende ogen naar haar baasje keek, die in de richting van het apparaat liep. Bittori wachtte tot het geluid ophield. Ze herkende het nummer op het schermpje en belde terug.

Xabier was opgewonden. *Ama, ama!* Dat ze de tv aan moest doen.

‘Ik had het al gehoord. Van wie? De bovenbuurvrouw.’

‘Ah, ik dacht dat je het nog niet wist.’

En hij een dikke kus en zij een dikke kus terug en toen zwegen ze en

namen ze afscheid. Ze zei bij zichzelf: ik zet de tv niet aan. Maar al snel kon ze haar nieuwsgierigheid niet meer bedwingen. Op het scherm zag ze drie gemaskerde mannen met alpinopet achter een tafel zitten, de esthetiek van de Ku Klux Klan, wit tafellaken, patriottistische vlaggen, een microfoon, en ze dacht: zou de moeder van degene die aan het woord is diens stem herkennen? De beelden wekten een diepe weerzin in haar op en ze kreeg er zelfs buikpijn van. Omdat ze het niet meer kon aanzien, deed ze de tv uit.

Voor haar was de dag ten einde. Hoe laat was het? Bijna tien uur. Ze ververste het water van de poes en ging vroeger dan normaal naar bed, zonder avondeten, zonder het tijdschrift in te zien dat op het nachtkastje lag. Ze trok haar nachthemd aan, bleef staan voor de foto van Txato aan de muur van de slaapkamer en zei tegen hem: 'Morgen ga ik naar je toe om het je te vertellen. Ik denk niet dat je er blij van wordt, maar het is wel hét nieuws van de dag, en je hebt het recht om het te weten.'

Ze deed het licht uit en probeerde een traan uit haar ogen te persen. Niets. Ze bleven droog. En Nerea die maar niet belde. Ze had niet eens de moeite genomen om haar te laten weten of ze veilig in Londen waren aangekomen. Ze heeft het natuurlijk veel te druk met het redden van dat huwelijk van haar.

Bij Txato op Polloe

Al een paar jaar gaat ze niet meer te voet naar Polloe. Ze zou het nog best kunnen, maar ze wordt snel moe. Ze vindt het niet erg om moe te worden, maar waarom zou ze, ja, waarom zou ze? Op sommige dagen heeft ze bovendien last van steken in haar buik. Dus wat Bittori doet, is bus 9 nemen, die vlak bij de ingang van de begraafplaats stopt, en na haar bezoek teruglopen naar de stad. Want terug is veel minder zwaar.

Een vrouw, de enige andere passagier, stapte uit en daarna zij. Vrijdag, stilte, mooi weer. Op de boog boven de ingang las ze de woorden: WEL-DRA ZAL MEN OVER JULLIE ZEGGEN WAT MEN OVER ONS ZEGT: ZE ZIJN DOOD!! Dat soort sombere frasen maken geen indruk meer op mij. Sterrenstof (die uitdrukking had ze op tv gehoord), dat zijn we, of je nu ademhaalt of onder de groene zoden ligt. Ze verafschuwde de on-sympathieke inscriptie, maar was niet in staat om de begraafplaats te betreden zonder even te stoppen om die te lezen.

Ja, meid, je jas had je gewoon thuis kunnen laten. Die was niet nodig. Ze had hem alleen maar aangetrokken om in het zwart gekleed te gaan. Het eerste jaar droeg ze rouwkleding; daarna zeiden haar kinderen dat ze weer een normaal leven moest gaan leiden. Een normaal leven? Die twee uilskuikens hebben geen flauw idee waar ze het over hebben. Maar ze volgde het advies op zodat ze haar verder met rust zouden laten. Dat neemt echter niet weg dat ze het van gebrek aan respect vindt getuigen om in vrolijke kleuren tussen de doden rond te lopen. Dus opende ze 's ochtends vroeg de kledingkast, zocht iets zwarts waarmee ze haar andere kleren, met verschillende tinten blauw, kon bedekken, zag de jas en trok hem aan, ook al wist ze dat ze het warm zou krijgen.

Txato deelt de graftombe met zijn grootouders van moederskant en een tante. De tombe ligt aan een licht hellend pad, in een rijtje met vergelijkbare andere graven. Op de grafsteen staan de naam en achternamen van de overledene, diens geboortedatum en de dag waarop ze hem hebben vermoord. De bijnaam niet.

Een paar dagen voor de begrafenis werd Bittori door enkele familieleden uit Azpeitia op het hart gedrukt om geen teksten, symbolen of aanwijzingen op de steen te laten aanbrengen waarmee hij kon worden geïdentificeerd als slachtoffer van ETA. Op die manier zou ze problemen voorkomen.

Ze protesteerde: ‘Luister, ze hebben hem al een keer vermoord. Ik denk niet dat ze hem nogmaals gaan vermoorden.’

Het was helemaal niet in Bittori opgekomen om op de steen te laten zetten hoe haar man was gestorven, maar wanneer je tegen haar zei dat ze iets beter niet kon doen, wilde ze het vaak juist met alle geweld.

Xabier gaf de familie gelijk. En in de steen werden alleen de naam en de data gegraveerd. Nerea had zelfs het lef om vanuit Zaragoza voor te stellen, over de telefoon, om de tweede datum te veranderen. Verbazing. Hoezo?

‘Ik had bedacht dat we op de tombe een datum voor of na de aanslag konden laten zetten.’

Xabier haalde zijn schouders op. Bittori zei: geen sprake van.

Een paar jaar later, toen de steen was besmeurd van de vermoorde politicus Gregorio Ordóñez, die op een meter of honderd van Txato’s graf ligt, begon Nerea er opnieuw over, heel ongepast, terwijl iedereen die oude kwestie eigenlijk alweer vergeten was. Tegen haar moeder, met voor hen de foto in de krant: ‘Zie je wel dat het beter is geweest om *aita* een beetje te beschermen? Kijk eens wat we onszelf hebben bespaard.’

Bittori liet haar vork op tafel vallen en zei dat ze vertrok.

‘Waar ga je heen?’

‘Ik heb opeens geen trek meer.’

Met een kwaad gezicht beende ze het huis van haar dochter uit, en Quique, die een sigaret aan het opsteken was, keek haar met rollende ogen na.

De tombes liggen zij aan zij langs het pad. Voor Bittori is het fijn dat de rand een stukje boven de grond uitsteekt omdat ze daardoor zonder problemen op de zerk kan gaan zitten. Alleen niet als het regent uiter-aard. In haar handtas heeft ze echter altijd een vierkant stuk plastic dat ze uit een zak van de supermarkt heeft geknipt en een halsdoek die ze als kussen gebruikt, want gewoonlijk is de steen erg koud (en bedekt met mos en vuil, dat is onvermijdelijk na al die jaren). Ze gaat erop zitten en vertelt Txato wat ze hem te vertellen heeft. Als er mensen in de buurt zijn, praat ze in gedachten tegen hem, maar doorgaans is er niemand en dan praat ze hardop, alsof ze een normaal gesprek met hem voert.

‘Onze dochter is inmiddels in Londen. Dat neem ik tenminste aan, want ze is niet zo attent geweest om even te bellen. Heeft ze jou gebeld? Mij in elk geval niet. Omdat ze op tv niets hebben gezegd over een vliegtuigongeluk, ga ik ervan uit dat ze in Londen zijn aangekomen en daar nog maar een keer proberen om hun huwelijk te redden.’

In het eerste jaar zette Bittori vier bloempotten op het graf. Die verzorgde ze regelmatig en ze stonden er fraai. Maar vervolgens ging ze een tijdje niet naar de begraafplaats. Daarna waren de planten verdord. De volgende bleven goed tot de eerste rijp. Toen kocht ze een grote pot. Xabier vervoerde hem op een karretje. Samen plantten ze er een buxus in. Op een ochtend bleek hij te zijn omgevallen, de pot in stukken, een deel van de aarde verspreid over de zerk. Sindsdien staat er niets meer op het graf van Txato.

‘Ik zeg wat ik wil en niemand gaat me dat beletten, zeker jij niet. Of ik een grap maak? Ik ben niet meer dezelfde als toen je nog leefde. Ik ben slecht geworden. Nou ja, niet slecht, maar koud, afstandelijk. Als je uit de dood zou opstaan, zou je me niet meer herkennen. En geloof het of niet, je lieve dochter, je hartendiefje, heeft daar veel mee te maken. Ze werkt me op de zenuwen. Net als toen ze nog een kind was. Met jouw zegen uiteraard. Want je verdedigde haar altijd. Daarmee ondermijnde je mijn gezag, waardoor ze nooit heeft geleerd om me te respecteren.’

Drie, vier tombes verderop, naast het geasfalteerde pad, was er een open plek met zand. Bittori keek naar een paartje mussen dat daar was neergestreken. Met geopende vleugels namen de vogeltjes een zandbad.

‘Verder wilde ik je nog vertellen dat ETA heeft besloten om niemand meer te doden. Het is nog niet duidelijk of ze het menen of dat het een truc is om tijd te winnen en zich opnieuw te bewapenen. Maar of ze nu mensen doodmaken of niet, jij zult er niet veel aan hebben. En ik evenmin, geloof me. Ik moet gewoon weten hoe het is gebeurd. Dat is altijd zo geweest. En ze houden me niet tegen. Niemand houdt me tegen. Ook onze kinderen niet. Als ze er al achter komen. Want ik ga ze niets vertellen. Jij bent de enige die het weet. Val me niet in de rede. De enige die weet dat ik terugga. Nee, ik ben niet in staat om naar de gevangenis te gaan. Ik weet niet eens waar die schoft zit. Maar zonder twijfel wonen zij nog in het dorp. En bovendien wil ik heel graag weten in welke staat ons huis verkeert. Rustig Txato, lieve Txato, want Nerea is in het buitenland en Xabier leeft alleen maar voor zijn werk, zoals altijd. Ze zullen er niet achter komen.’

De mussen waren verdwenen.

‘Ik zweer je dat ik niet overdrijf. Ik heb er gewoon veel behoefte aan om in het reine met mezelf te komen en te kunnen zeggen: goed, het is afgelopen. Wat er dan is afgelopen? Nou kijk, Txato, dat moet ik zelf ook nog ontdekken. En het antwoord, als dat er is, zal alleen in het dorp te vinden zijn, en daarom ga ik erheen, vanmiddag nog.’

Ze stond op. De doek en het vierkante stuk plastic vouwde ze zorgvuldig op en stopte die weer in haar handtas.

‘Goed, nu heb ik je op de hoogte gebracht. Jij blijft hier.’

In het huis van die lui

Negen uur 's avonds. In de keuken, het raam open zodat de lucht van gebakken vis naar buiten kon ontsnappen. Het journaal opende met het bericht dat Miren de dag daarvoor op de radio had gehoord. Definitief einde van de gewapende strijd. Niet van het terrorisme, zoals sommigen zeggen, want mijn zoon is geen terrorist. En ze draaide zich om naar haar dochter: 'Heb je het gehoord? Ze stoppen opnieuw. We zullen zien voor hoelang.'

Het lijkt of er niets tot Arantxa doordringt, maar ze snapt alles. Ze maakte een lichte beweging met haar scheve gezicht – of is het de nek die schuin staat? –, alsof ze haar mening wilde geven. Met haar weet je het nooit, maar Miren was er in elk geval zeker van dat haar dochter het had begrepen.

Met een vork deelde ze de twee gepaneerde heekfilets in stukken. Kleine hapjes, zodat ze het gemakkelijk kan doorslikken. Dat advies kreeg ze van de fysiotherapeute, een heel aardig meisje. Ze was geen Baskische, maar goed. Arantxa moest hard werken. Anders ging ze niet vooruit. Wanneer de rand van de vork tegen de bodem van het bord kwam, was er een harde tik te horen, alsof het aardewerk kwaad was, en na het breken van de korst steeg er een dampwolkje op uit het witte vlees van de vis.

'Ik ben benieuwd wat ze nu weer verzinnen om Joxe Mari niet vrij te hoeven laten.'

Ze ging naast haar dochter aan tafel zitten, zonder haar uit het oog te verliezen. Ze was er niet gerust op. Arantxa had zich al meermaals verslikt. De laatste keer in de zomer. Ze moesten de ambulance bellen. Het geloei van de sirene was in het hele dorp te horen. Dat was schrikken, mijn hemel. Toen de ambulance er eenmaal was, had zij inmiddels zó'n stuk varkenshaas uit haar keel gehaald.

Vierenveertig. De oudste van de drie. En Joxe Mari in Puerto de Santa María I. We moeten helemaal daarheen om hem te bezoeken. Rotzak-

ken. En tot slot de jongste. Die denkt uitsluitend aan zichzelf. Die zien we amper.

Arantxa pakte het glas witte wijn dat haar moeder voor haar had ingeschonken. Ze tilde het op en bracht het trillend naar haar mond met de enige hand die ze tot haar beschikking had. De linkerhand is namelijk een levenloos vuistje. Zoals altijd hield ze die in haar zij, dicht bij haar middel. Door een spastische samentrekking kon ze hem niet gebruiken. Ze nam een stevige slok, wat volgens Joxian fantastisch is als we bedenken dat Arantxa tot voor kort werd gevoed met een sonde.

Er liep wat wijn langs haar kin naar beneden, maar dat was niet erg. Miren veegde het snel weg met een servet. Zo'n knap meisje, zo gezond, met nog zo veel toekomst, moeder van twee, en nu dit.

‘En? Vind je het lekker?’

Arantxa schudde haar hoofd om aan te geven dat de vis haar niet echt beviel.

‘Nou, het is anders niet goedkoop. Niet zo verwend doen, hoor.’

Op tv volgde het ene commentaar op het andere. Bah, politici. Belangrijke stap voor de vrede. We eisen de ontbinding van ETA. Het begin van een proces. Een hoopvolle weg. Het einde van de nachtmerrie. Laten ze hun wapens inleveren.

‘Ze houden op met de strijd, maar in ruil voor wat? Zijn ze de bevrijding van *Euskal Herria* helemaal vergeten? En de gevangenen rotten weg in de nor. Lafaards. Als je iets begint, moet je het ook afmaken. Klinkt de stem van degene die de verklaring voorleest je niet bekend in de oren?’

Arantxa kauwde langzaam op een stukje heek. Opnieuw schudde ze haar hoofd. Ze wilde nog iets zeggen en stak haar goede arm uit om aan te geven dat haar moeder de iPad moest geven. Miren rekte haar hals uit en las op het scherm: ‘Te weinig zout.’

Joxian kwam iets na elven thuis met een bosje prei. Hij had in de moestuin gewerkt. Een liefhebberij van hem, nu hij met pensioen is. De moestuin ligt aan de rivier. Wanneer de rivier buiten haar oevers treedt, de laatste keer was dat begin dat jaar gebeurd, zeg dan maar dag met je handje tegen de moestuin. Maar volgens Joxian zijn er ergere dingen. Vroeg of laat trekt het water zich weer terug. Hij droogt dan het gereedschap af, veegt het huisje, koopt nieuwe konijntjes en vervangt de gewassen die niet meer te redden zijn. De appelboom, de vijgenboom en de hazelaars overleven de overstroming wel, en dat is het dan. Is dat het dan? Omdat de rivier industrieel afval meevoert, stinkt de grond nadien. Hij zegt dat het naar cement ruikt. Maar Miren antwoordt dan: ‘Naar

gif. Op een dag krijgen we allemaal vreselijke buikpijn en leggen we het loodje.’

Een andere liefhebberij van Joxian is ’s avonds kaarten. De vier vrienden spelen om een karaf wijn. Verderop, als je naar het dorpsplein gaat, in café Pagoeta. Het is evenwel zeer de vraag of ze met zijn vieren echt maar één karaf soldaat maken.

Door de manier waarop hij de stronken prei vasthield, wist Miren dat hij aardig wat op had. Ze zei tegen hem dat hij een rooie neus zou krijgen, net als zijn overleden vader. Wanneer hij gedronken heeft, kun je dat goed zien, want dan krabt hij zich steevast in zijn rechterzij, alsof hij jeuk heeft aan zijn lever. In dat geval is er geen twijfel mogelijk. Maar hij gaat niet slingerend over straat, dat niet. En jeuk heeft hij ook niet. Hij krabt zich uit gewoonte in zijn zij, zoals anderen een kruisje slaan of even iets afkloppen.

Hij kan geen nee zeggen. Dat is het probleem. Hij zuipt in het café omdat de anderen ook zuipen. En als een van hen zou zeggen: ‘Kom op, we duiken in de rivier’, zou Joxian als een mak lammetje volgen.

Maar goed, hij kwam thuis met glimmende ogen, zijn alpinopet scheef op het hoofd, en krabde zich ter hoogte van de lever, door zijn overhemd heen, en hij werd sentimenteel.

In de eetkamer gaf hij Arantxa een trage, tedere kus op het voorhoofd, bijna een zuigzoen. En hij viel haast over haar heen. Miren, daarentegen, weerde hem af. ‘Ga weg, je ruikt naar de kroeg.’

‘Wees niet zo streng, vrouw.’

Ze stak haar handen uit, de palmen naar voren, om hem op afstand te houden. ‘Er ligt vis voor je in de keuken. Die zal nu wel koud zijn. Warm het maar op.’

Een half uur later riep Miren hem om te helpen bij het naar bed brengen van Arantxa. Ze tilden de rolstoel op. Hij pakte de ene armleuning en zij de andere.

‘Heb je haar?’

‘Wat?’

‘Of je haar hebt. Zeg eerst of je haar goed hebt voor we naar boven gaan.’

Arantxa kan niet lopen omdat ze een klompvoet heeft. Soms doet ze een paar pasjes. Een paar onzekere pasjes. Met een wandelstok of geholpen door iemand anders. Door het huis lopen, zelfstandig eten, weer kunnen praten, dat is waar de familie wat de middellange termijn betreft op hoopt. En daarna zullen we wel zien. De fysiotherapeute steekt hun

een hart onder de riem. Ze is heel aardig. Ze spreekt maar een klein beetje Baskisch, vrijwel niets, maar in haar geval maakt dat niet uit.

Vader en moeder zetten haar rechtop naast het bed. Dat hadden ze al vele malen gedaan, dus ze wisten wat ze deden. En bovendien, wat woog Arantxa eigenlijk op dat moment? Een kilo of vijfenveertig. Niet meer. En dat terwijl ze vroeger zo'n sterke vrouw was geweest.

Haar vader hield haar vast en Miren zette de rolstoel tegen de muur.

'Laat haar niet vallen.'

'Hoe zou ik mijn bloedeigen dochter kunnen laten vallen?'

'Je bent ertoe in staat.'

'Kletsboek.'

Ze keken elkaar vijandig aan, chagrijnig, hij met de tanden op elkaar geklemd om een of andere krachtterm binnen te houden. Miren sloeg de deken open en samen legden ze Arantxa voorzichtig – heb je haar? – op bed.

'En nu wegwezen jij, want ik ga haar uitkleden.'

Joxian boog voorover om zijn dochter een kus op het voorhoofd te geven. En hij zei welterusten. En hij zei: 'Tot morgen, *polita*', terwijl hij haar wang streelde met de knokkel van een vinger. En hij liep naar de deur, zich krabbend in zijn zij. Toen hij bijna de kamer uit was, draaide hij zich om en zei: 'Toen ik van de Pagoeta kwam, zag ik licht in het huis van die lui.'

Op dat moment was Miren de schoenen van haar dochter aan het uittrekken. 'Er zal wel iemand zijn gaan schoonmaken.'

'Schoonmaken? Om elf uur 's avonds?'

'Mij interesseren die mensen niet.'

'Tja, ik wilde je alleen maar vertellen wat ik heb gezien. Misschien willen ze weer terug naar het dorp.'

'Misschien. Nu er geen gewapende strijd meer is, worden ze natuurlijk brutaal.'

Verhuizing in het donker

Een paar weken nadat ze weduwe was geworden, ging Bittori een paar dagen naar San Sebastian. Bovenal om het trottoir waarop haar man was vermoord even niet te zien en om de grimmige blikken van haar dorpsgenoten niet meer te hoeven verdragen – al die jaren vriendelijk en toen ineens compleet het tegenovergestelde – en daarnaast om niet elke dag langs de leuzen op de muren te lopen en langs de schildering op de muziekkoepeel op het plein, een van de laatste, de naam van de overledene met een schietschijf eroverheen, en een paar dagen later was-ie dood.

Maar toen haar kinderen haar naar San Sebastian hadden gebracht, was ze teleurgesteld. Jezus, Jozef en Maria, de derde verdieping! Terwijl ze het gewend was op de eerste verdieping te wonen.

‘Ja, *ama*, maar met lift.’

Nerea en Xabier hadden afgesproken om haar koste wat het kost uit het dorp weg te halen, uit haar dorp, waar ze was geboren, gedoopt en getrouwd en waar ze altijd had gewoond, en om het haar vervolgens moeilijk te maken om terug te keren, om haar dat zelfs met zachte hand te beletten.

Zodat ze Bittori onderbrachten in een appartement met balkon en uitzicht op zee. De familie van wie het was geweest probeerde het al enige tijd te verkopen en had een advertentie in de krant gezet. Daarna hadden er verschillende mensen gebeld die geïnteresseerd waren of in elk geval de prijs wilden weten. Een paar maanden voor hij werd vermoord had Txato het gekocht, want hij wilde beschikken over een toevluchtsoord buiten het dorp.

In het appartement waren lampen en een paar meubels. Bittori's kinderen zeiden tegen haar dat ze daar een tijdje moest blijven. Maar wanneer je tegen haar praatte, drong het niet tot haar door. Alsof ze volledig afwezig was. Apathisch. Zij, die van nature zo spraakzaam was. Maar nu was het net een standbeeld. Het leek zelfs of ze helemaal vergat om met haar ogen te knippen.